

**TYÖVÄEN TALOUDELLINEN TUTKIMUSLAITOS
ARBETARRÖRELSENS EKONOMISKA FORSKNING SINSTITUT**

**TUTKIMUSSELOSTEITA 40
MEDDELANDEN 40**

PEKKA KORPINEN

DEN INTERNATIONELLA SKULDKRISEN

TRENDER I SYSSLESÄTTNINGEN

HELSINKI 1986

TYÖVÄEN TALOUDELLINEN TUTKIMUSLAITOS
ARBETARRÖRELENS EKONOMISKA FORSKNING SINSTITUT

TUTKIMUSSELOSTEITA 40

MEDDELANDEN 40

PEKKA KORPINEN

DEN INTERNATIONELLA SKULDKRISEN

TRENDER I SYSSLESÄTTNINGEN

Helsinki 1986

INNEHÅLL

DEN INTERNATIONELLA SKULDKRISEN - EN OORTODOX SYNPUNKT

I.	Historisk bakgrund	1
II.	Utvecklingsländernas skuldsättning 1973-83	5
III.	Ett likviditets- eller soliditetsproblem?	8
IV.	Bretton Woods institutionerna och skuldproblemet	11
	Referenser	16

TRENDER I SYSSELSÄTTNINGEN - HOT OCH MÖJLIGHETER

I.	Inledning	17
II.	Fluktuationer av den ekonomiska tillväxten på lång sikt	19
III.	Orsakerna till eurosklerosen	22
IV.	Är avindustrialisering cyklisk eller sekulär?	24
V.	Några nordiska jämförelser	26
VI.	Slutsatser	32
	Referenser	35

DEN INTERNATIONELLA SKULDKRISEN - EN OORTODOX SYNPUNKT*

I. Historisk bakgrund

Ungefär en gång inom en 50 års period tycks både jordbruksnäringen och utvecklingsländerna drivas in i en generell skuld kris. Allvarliga skuldproblem förorsakade av en sänkning av prisnivån, deflationen, är sedan flera århundraden väldokumenterade i jordbrukets historia. För utvecklingsländernas del är däremot information tillgänglig endast sedan knappt tvåhundra år.

Under innevarande och föregående sekel har de inflatoriska uppsvingen under ca. 20-30 år alltid åtföljts av en period av deflatorisk långsam tillväxt. De långa uppsvingsperioderna har i allmänhet medfört en låg realränta medan en hög realränta är typisk för deflationsperioden (Korpinen, 1981).

Utlåningen från de utvecklade länderna till utvecklingsländerna tycks i stora drag följa de långsiktiga växlingarna i världsekonomin. Efter Napoleonkrigen samt även under förra seklets tredje kvartal och ånyo före och efter första världskriget växte utlåningen till de dåvarande utvecklingsländerna (framför allt Latinamerika och Mellersta Östern) kraftigt (Kindleberger, 1978). Den senaste tillväxten i ut-

* Nordiska centralbanksmötet i Stockholm, 20-22 augusti 1984

låningen till utvecklingsländerna ägde rum under 1970-talet. Var och en av de långa utlåningsvågorna har resulterat i en kris och i att skulderna lämnats obetalda.

Den nuvarande skuldkrisen påminner i hög grad om krisen som ägde rum för ca. 50 år sedan, även om den nu pågående perioden av långsam tillväxt i världsekonomin ännu inte framskridit från det disinflatoriska skedet till total deflation.

På 1920-talet uppgick nettokapitalexporten från de industrialiserade länderna till utvecklingsländerna till ca. 700 miljoner dollar per år. Under åren 1930-38 strömmade kapital i den motsatta riktningen till ett belopp av ca. 540 miljoner dollar per år (World Bank, 1984a, s. 20). Efter den chock som Mexikos skuldproblem skapade för det internationella bankväsendet under sommaren 1982 har den privata kapitalströmmen till utvecklingsländerna snarare varit tvångsdikterad än frivillig. År 1983 var uppenbarligen det första efter andra världskriget under vilket utvecklingsländerna betalade mera i räntor och amorteringar än de lyfte medellånga och långfristiga lån (World Bank, 1984b, s. x).

Skillnaden mellan den nuvarande skuldkrisen och den på 1930-talet ligger däri att skulderna på 1930-talet närmast utgjordes av obligationer medan fordringsägarna nu är affärsbanker. Kreditförlust som härrör sig från obligationer fördelade sig i hög grad bland "änkor och faderlösa" medan nuvarande riskkoncentration skapar tyck på hela bankväsendet.

A andra sidan har jordbrukssektorn, vars skuld amorterings svårigheter skakade bankerna på 1930-talet, krympt i industriländerna och torde inte längre hota bankväsendets stabilitet. Det förnuftiga vore kanske att granska primärproduktionen i dess helhet: de råvaruproducerande utvecklingsländerna har intagit i stort sett samma roll i den integrerade världsekonomin som tidigare jordbruket i slutna ekonomier. Systemets stabilitetsegenskaper har kanske grovt taget bevarats oförändrade trots formförändringen.

Den allmänna opinionen tycks för närvarande vara invaggad i en försåtlig säkerhetskänsla: man utgår från att en katastrof som den på 1930-talet inte längre kan ske eftersom bl.a. Internationella Valutafonden och centralbankerna i sista hand tryggar bevarandet av penningväsendet (lender of last resort).

A andra sidan kan man dra vissa paralleller. På 1920-talet hade antalet utländska kortfristiga depositioner snabbt vuxit i de europeiska bankerna. Det österrikiska Credit Anstalts kris i maj 1931 ledde till depositions förlust även för de ungerska och tyska bankerna. BIS samt de europeiska och amerikanska centralbankerna beviljade snabbt finansieringsstöd, men depositionsutflödet kunde inte stämmas, utan krisen spred sig även till England (Kindleberger, 1973). Krisen med Continental Illinois för några månader sedan berodde även den huvudsakligen på utflödet av kortfristiga eurodepositioner. En kedjereaktion kunde dock undvikas genom intervention av USA:s centralbank och regering. Den offentliga maktens möjligheter att stabilisera bankväsendet är dock begränsade i det fall att depositions förlust förorsakad av misstroende drabbar flera penninginstitutioner samtidigt. Även IMF:s kraftresurser är begränsade åtminstone på kort sikt.

I tillägg till de inhemska osäkra tillgodohavandena (t.ex. energilånen) belastas bankernas balanser av kännbara u-landskrediter. De nio största amerikanska affärsbankerna har lånat enbart till Brasilien och Mexiko en summa som utgör 90% av deras eget kapital (Cline, 1983).

Då stegringen i räntenivån år 1928 omöjliggjorde försäljningen av nya obligationer fortsatte den kortfristiga kreditgivningen till Latinamerika ännu under en viss period (Kindleberger, 1978). I medelet på år 1930 stängdes USA:s obligationsmarknader för utvecklingsländerna. Sex månader senare kunde det första av u-länderna, Bolivien, inte längre ansvara för sina förpliktelser. Brasiliens militärkupp i november 1930 ledde till ren panik på de gamla obligationsmarknaderna. T.ex. de av Brasilien och Argentina utfärdade obligationerna föll till ca. hälften av sitt nominella värde (Sachs, 1983).

Hittills har situationen inte utvecklats lika dåligt som i början på 1930-talet. De under IMF:s ledning förhandlade enskilda räddningsoperationerna har lyckats förhindra de värsta panikfenomenen. Såsom Cline (1984) har övertygande påpekat kan OECD-ländernas återgång till en över 3-procentig tillväxt tillsammans med en sänkning av räntenivån samt förbättring av utvecklingsländernas terms of trade, väl vända skuldsituationen från hopplös till åtminstone nöjaktig i ett medellångt tidsperspektiv. Å andra sidan saknas hittills tecken på en sänkning av realräntan och råvarupriserna har förblivit exceptionellt låga trots uppsvinget i USA:s ekonomi. Systemet torde ställas verkligt på prov först under nästa lågkonjunktur inför vilken rikligt med amorteringar håller på att hopa sig som en följd av de senaste reschedulings.

Om följande lågkonjunktur utvecklar sig till en ren depression torde det inte finnas något hopp om återbetalning av lån från utvecklingsländerna. "Återbetalning av skulder under en världsomfattande depression är generellt sett omöjlig. I de fall vissa länder gjort allvarliga försök att göra det - t.ex. Tyskland före stabliseringsavtalet i augusti 1931 och Sovjetunionen i fråga om sina små utländska skulder under hela 1930-talet - har resultaten varit ytterst otillfredsställande: i det ena fallet ledde det till totalitærens uppkomst från massarbetslösheten och i det andra fallet till en omfattande hungersnöd som en följd av sädesexport" (Kindleberger, 1978, s. 9-10).

II. Utvecklingsländernas skuldsättning 1973-83

1970-talet erbjöd ytterst gynnsamma omständigheter för skuldsättning av u-länderna. Då den ekonomiska tillväxten i de industrialiserade länderna avtog efter år 1973, försvagades kreditefterfrågan allteftersom investeringsgraden sjönk i OECD-länderna (OECD, 1983). Samtidigt steg fortfarande investeringarnas andel i u-länderna (World Bank, 1984a). Då som en följd av oljekrisen petrodollar samtidigt strömmade in i bankväsendet och realräntorna förblev låga, delvis t.o.m. negativa, var det svårt att motstå frestelsen till överskuldsättning.

I slutet av år 1983 uppgick enligt Världsbanken (1984b) u-ländernas totala skuld till 810 miljarder dollar. Den kortfristiga skulden utgjorde 145 miljarder dollar och skulden till IMF 30 miljarder dollar. Offentlig skuld eller skuld garanterad av den offentliga sektorn uppgick till 512 miljarder dollar.

Förfallna räntor och amorteringar uppgick år 1983 till ca. 165 miljarder dollar eller 34 % av värdet av u-ländernas export av varor och tjänster. Motsvarande relationstal 10 år tidigare var 16%. Genom omstrukturering av låneperioderna uppgick de faktiska debt service kostnaderna under 1983 dock endast till 125 miljoner dollar. Särskilt ränteomkostnaderna har stigit markant. 1973 uppgick u-ländernas ränteomkostnader till 5 miljarder dollar per år, medan under 1983 närmare 70 miljarder dollar förföll till betalning i räntor.

I de fall återbetalning av räntor endast är möjligt genom upptagning av nya skulder kan man tala om en obehärskad skuldspiral. Även om u-ländernas totalskuld fortfarande förhåller sig inom rimliga gränser finns det avsevärda skillnader mellan länderna. Debt service kostnaderna i t.ex. Mexiko och Argentina i förhållande till exporten har stigit från 25% år 1973 till 70% (inkl. kortfristig skuld) år 1983. Under samma period har debt service ratio för Indien och Indonesien hållit sig under 20 procents nivån.

Då ett land befinner sig i en obehärskad skuldspiral tar det sig uttryck i betalningsförseningar och nyavtal om lånevillkoren. Under 1970-talet tillförhandlade sig vanligen 2-4 länder, som hamnat i betalningssvårigheter, en ny återbetalningstidtabell, medan dylika underhandlingar snabbt ökat under de senaste två åren. Under 1983 förhandlade sig upp till 29 länder fram till en ny tidtabell för skuldåterbetalning. Förhandlingspartnern i skuldförhandlingar utgjordes tidigare huvudsakligen av den offentliga sektorn men under de senaste åren har privatbankerna alltmer kommit med i processen.

Genom uppskov med skuldammorteringarna har man hittills undgått krisfenomen. Bankerna har undvikit bokföing av kreditförluster och delvis t.o.m. åtnjutit

ekonomiska fördelar i form av provisioner från kreditomstruktureringar. De svårt skuldsatta u-länderna har vunnit mera tid för ekonomisk-politisk omorientering och världens penningssystem har dragit en lättnadens suck i och med att faran för en ekonomisk krasch varit över.

Även om allt hittills har förlöpt överraskande väl kommer framtiden att föra med sig flera olösta problem. En andningspaus på några år håller halvt obemärkt på att leda till en verklig anhopning av amorteringar för åren 1986-87 t.ex. för Mexiko om man inte snart ingår avtal om nya betalningsuppskov.

Räntorna har stigit betydligt för de allra fattigaste afrikanska länderna då amorteringsperioderna för de gamla lågräntelånen förlängts. En faktor i låneperiodsuppgörelser är ofta att den offentliga sektorn på ett eller annat sätt gör sig ansvarig även för privata skulder.

Affärsbankernas växande roll som långivare å ena sidan och de suveräna staternas ökade betydelsesom lånemottagare eller -garanter å andra sidan har skapat en helt ny situation på de internationella penningmarknaderna. Utlåning är traditionellt förknippad med risk: företag och projekt misslyckas alltid då och då och går om intet. Stater däremot upphör inte att existera åtminstone inte på grund av skulder. Även storbankerna kan inte tillåtas gå i konkurs p.g.a. de koncentrerade och ömsesidigt avhängiga penningmarknaderna.

Det finns inget tvivel om att i synnerhet Mexikokrisen sommaren 1982 öppnade Reagan administrationens ögon för instabiliteten i det internationella penningssystemet. USA gjorde en snabb helomvändning i frågan om höjningen av IMF:s kvoter samtidigt som USA:s centralbank och regeringen i snabb takt skapade ett stödpaket för Mexiko.

Tillfredsställelse med hanteringen av skuldkrisen å ena sidan och det starkare än förutsedda uppsvinget i USA:s ekonomi å andra sidan har dock på ett farligt sätt lett till överksamhet. I fall att det värsta ännu inte är överstått, vilket jag tror, kunde den pågående högkonjunkturen ha erbjudit ett utmärkt tillfälle till grundliga reformer. Det hade t.ex. varit lättare för bankerna att bokföra sina förluster i god tid. Under dåliga tider är detta inte längre möjligt utan att hela systemet vacklar på grund av förtroendebrist.

III. Ett likviditets- eller soliditetsproblem?

I litteraturen som behandlar internationella skuldproblem (se t.ex. Cline 1983 eller Cuddington och Smith, 1984) används ofta de från företagsekonomin lånade begreppen likviditets- och soliditetsproblem. Grovt taget betyder ett likviditetsproblem tillfällig penningbrist, som kan lösas genom nylån, medan ett soliditetsproblem vanligen leder till företagets konkurs eller åtminstone till en grundlig sanering.

Ett företag har ett soliditetsproblem då skulderna överstiger tillgångarna. Eftersom en suverän stats tillgångar inte är utmätbara är soliditetsbegreppet inte särskilt användbart vid analys av u-ländernas skulder. Den nationella ekonomin upplever långvarig insolvens mycket tidigare än dess skuldbörda överstiger det förväntade nuvärdet av dess nationalinkomst eller nationalförmögenhet. Den del av nationalinkomsten som kan lösgöras för servicing av utländsk skuld efter det de politiskt sett oundvikliga utgifterna avdragits är inte särskilt stor.

Regeringarnas vilja och förmåga att sköta sina utländska skulder avhänger av en var regeringens "karaktär" och subjektiva värderingar av längden av oundvikliga strykningsprogram samt av de objektiva politiska tryck som skapas av anpassningsprogrammen.

I princip borde ett s.k. soliditetsproblem inte uppstå om kapitalimporten används för ändamål där kapitalets gränsproduktivitet överstiger lånekostnaderna. Ett likviditetsproblem kan dock uppstå genom alltför korta lånetider i förhållande till projektens livslängd. Detta kan lätt avhjälpas genom att förnya lånen eller förlänga lånetiderna, något som redan har skett.

Gränsproduktivitetstänkandet med avseende på kapitalimport är dock lätt vilseledande ur nationalekonomisk synpunkt. Finansiering kan inte öronmärkas så att man i den slutliga analysen kan säga varifrån pengarna har kommit och vart de gått. Riklig kapitalimport skapar ofta konsumtionsökande faktorer. Även den lagliga och olagliga kapitalexporten utgör betydande delfaktorer i en skuldskris. Enligt Devlin (1984) kan den kumulativa kapitalflykten under åren 1980-84 från Argentina, Brasilien, Chile, Indonesien, Mexiko, Filippinerna, Sydkorea och Venezuela uppgå till ca. 80 miljarder dollar.

Det är både i bankernas och låntagarnas intresse att tolka debt service svårigheter som likviditetsproblem. Likviditetstolkningen motiveras bl.a. genom att ca. 80% av skuldsättningen under åren 1973-80 skylls på höjningen av oljepriserna, den exceptionella stegringen av realräntorna samt på den ovanligt stora försvagningen av terms of trade och exportvolymen under den världsomfattande recessionen under åren 1981-82 (Cline, 1983).

Till likviditetskrisen hör även värderingen att ett uppsving i världsekonomin har en kännbar positiv effekt på u-ländernas skuldtutveckling. Enligt Clines (1983) beräkningar är en ca. 3 procentig tillväxt i industri-länderna tillräcklig för att väsentligt underlätta u-ländernas skuldsituation.

Å andra sidan visar i Världsbanken gjorda simuleringar (1984c) att det även under gynnsamma omständigheter knappast finns rum för konsumtionstillväxt i de mest skuldsatta länderna fram till år 1990. T.ex. för Brasiliens och Chiles del förutsätter en kännbar räntesänkning kombinerad med optimistiska exportprognoser att per capita konsumtionsnivån år 1990 är lägre än för 10 år sedan, i fall man vill sänka debt service ratio till ca. 40%. Om man något försvagar prognoserna för den internationella ekonomin, ökar antalet u-länder vars konsumtion per capita minskar 'så långt ögat når'.

Hittills har debt service svårigheterna inte i högre grad lett till oroligheter och resolutioner. Baserat på erfarenheterna från 1930-talet är det dock skäl att anta att sannolikheten för politiska omvälvningar växer i proportion till att anpassningsprocessen förlängs.

De värst skuldsatta länderna saknar anpassningsrum för nya bakslag från världsekonomin. Investeringar och import har redan skurits ned kraftigt samtidigt som tillväxten i nationalprodukten har blivit negativ. T.ex. förra årets 3-4 procentiga sänkningar av Mexikos och Brasiliens totalproduktion bör man värdera mot dessa länders synnerligen höga s.k. tillväxt-tvång. En 2-3 procentig befolkningsökning kombinerad med en minst lika stor produktivitetsökning innebär att, först en tillväxt på 5-6% i nationalprodukten leder till förändrad arbetslöshet.

Trots den skuldskrisföraktande officiella optimismen finns det skäl att vara förberedd på det värsta. Nedan framför jag några synpunkter i det fall att förslaget om en ny Bretton Woods konferens mot förmodan någon gång skulle förverkligas.

IV. Bretton Woods institutionerna och skuldproblemet.

Internationella Valutafonden har hittills lyckats med att avvärja de panikfenomen som hotat det internationella bankväsendet. Genom att koordinera affärsbankernas nyutlåning till de länder som råkat i ekonomiska svårigheter, har IMF även framgångsrikt förmått hindra det s.k. fripassagerarproblemet, d.v.s. det att en del av bankerna lyckas avlasta sina problemskulder på andra bankers bekostnad.

Genom skräddarsydda kortfristiga finansieringspaket har man velat belöna länder som "uppför sig väl" och hålla länder som "uppför sig illa" i tillräckligt strama tyglar. Man har fruktat att långsiktiga och generella lösningar skulle ha negativa effekter både på bankerna och gäldenärerna (det s.k. "moral hazard"-problemet) (Swoboda, 1984).

A andra sidan har allt flera (inkl. Henry Kissinger) börjat fråga vilken effekten på den globala efterfrågan är av de enskilda ländernas restriktiva åtgärder. Om världsekonomin fortfarande befinner sig på den nedåtgående delen av en lång cykel, vilket jag förmodar, kommer det verkliga anpassningsproblemet under de närmaste åren att vara hur man skall skapa ny tillväxt på de industrialiserade ländernas marknader, och alls inte u-ländernas anpassning genom att skära ner tillväxt och efterfrågan.

Uppenbarligen kommer IMF under de närmaste åren att tvingas mjuka upp villkoren i sin utlåning till u-länderna. Det finns dock knappast möjligheter till en snabb helomvändning redan på grund av medlemsländernas krav på likvärdig behandling.

Om det kommer att visa sig omöjligt att fortsätta att behandla krishärdar från fall till fall, blir man tvungen att bruka grövre och mer schablonmässiga metoder. En viss regional differentiering torde då bli oundviklig.

Det torde bli allra svårast att lösa problemen för Afrikas del, där den negativa utvecklingen av GNP per capita redan pågått under en 10 års period och ingen förändring till det bättre finns i sikte. Kreditvärdigheten för de flesta länderna söder om Sahara är så dålig att ny finansiering kanaliserad genom affärsbankerna inte kan väntas för en lång tid framåt. Då det också är mycket svårt att öka det officiella biståndet på grund av industriländernas svåra budgetproblem torde det inte finnas något annat alternativ till Afrikas utvecklingsproblem än en allmän skuldeftergift. Förskjutning av amorteringar och räntor leder bara till ännu svårare situationer i framtiden då produktionsbasen och skuldbetalningsförmågan kontinuerligt försvagas.

Eftergift av gamla skulder skulle inte ha särskilt stor effekt på nya lån, då långivningen i vilket fall som helst huvudsakligen sker genom officiella kanaler. För utvecklingskreditinstitutens del erfordras dock vissa specialarrangemang. T.ex. för världsbankens del är det orealistiskt att vänta sig någon betydande tillväxt av IDA-krediterna under slutet av 1980-talet.

Å andra sidan har beviljandet av IBRD-lån till Afrika minskat betydligt på grund av otillräcklig kreditvärdighet. En möjlig utväg från den uppstådda

onda cirkeln vore att grunda en särskild garantifond för Afrika t.ex. i samband med Världsbankens följande allmänna kapitalhöjning.

Tanken är mera specifikt följande: En del av det inkallbara kapitalet (callable capital) skulle avsättas till en juridiskt sett självständig garantifond, som skulle bevilja garantier för Världsbankens (IBRD:s) lån till Afrika söder om Sahara. Garantifonden skulle belasta medlemsländernas budgeter bara till den del garantierna förföll till betalning. Genom ett dylikt system kunde Världsbanken inrikta sin utlåning på länder, som är i största behov av bistånd, utan att man på grund av den ökade risken vore tvungen att försvaga bankens egen kreditvärdighet och höja upplåningskostnaderna. De industrialiserade länderna kunde bistå de fattigaste u-länderna på detta sätt genom relativt små budgetekonomiska belastningar, emedan största delen av resurserna skulle hopasamlas på de internationella kapitalmarknaderna genom Världsbankens egen upplåning.

Eftersom Latinamerika även i fortsättningen kommer att förbli synnerligen beroende av handelskrediter, vore en allmän låneamnesti knappast på lång sikt i världsdelens intresse. Däremot kunde man tänka sig en t.ex. 10-årig omstrukturering av lånen, till vilken hörde 5 amorteringsfria år och överföring av en del (t.ex. 50%) av räntorna till lånekapitalet. De eventuella bokföringsförluster detta system skulle medföra för bankerna vore mindre än det som kunde förorsakas av oförutsedda nya kriser.

Det centrala i detta system vore att förtroendet för den ekonomiska politiken i de latinamerikanska länderna skulle återupplivas och att affärsbankerna kunde fortsätta sin frivilliga långivning trots omstrukturering av de gamla lånen.

Världsbanken kunde spela en mycket mer betydelsefull roll än nu i processen att få Latinamerika på fötter. Man kunde t.ex. kännbart öka av banken beviljade garantier utan att detta behövde kännas i medlemsländernas plånbok. Grundtonen i bankens Articles of Agreement är att beviljandet av garantier är bankens viktigaste verksamhetsform. I praktiken fattades dock det första garantibeslutet först i juni i år i samband med ett samfinansieringslån till Paraguay.

Bruk av bankgarantier har hittills inte ansetts ändamålsenligt, då man har tänkt sig beräkna beviljade garantier på samma sätt som beviljade och betalda lån i relation till bankens egna resurser och kapital. Enligt Articles of Agreement får totalvärdet av av bankens beviljade garantier och lån inte överstiga bankens egna resurser och kapital. Nuvarande bokföringspraxis är dock såtillvida inkonsekvent att man för lånens del räknar med endast de redan utbetalda, men för garantiernas del sker bokföringen under beviljningsskedet. Om man i bokföringen av garantierna skulle övergå till det av affärsbankerna allmänt använda systemet, enligt vilket man beräknar att bara en viss del av garantierna förfaller till betalning och på motsvarande sätt bokförs som en utestående fordring, kunde världsbankens garantiverksamhet kännbart utvidgas utan att kapitalbasen ställde hinder i vägen.

Det förnyade 10-åriga reschedulingprogrammet för Latinamerikas lån kunde kompletteras av lika långa strukturanpassningsprogram, i vilkas förberedelser Världsbanken kunde vara starkt involverad. Utöver strukturanpassningslån (SAL) skulle Banken också delta som garant medan den egentliga finansieringen skulle komma från affärsbankerna. Förtroendeingivande långfristiga ekonomisk politiska program tillsammans med det av Världsbanken beviljade skyddet skulle

troligtvis vara tillräckligt lockande för att få i gång den oundvikliga nya långivningen till Latinamerika.

I bästa fall kunde de utbudsstimulerande programmen genom multiplikations-effekter försvaga eller t.o.m. bryta den deflations- och protektionismcirkel som hotar världsekonomin i ett medellångt perspektiv. Riskerna att göra alltför mycket torde nu vara mindre än effekterna av överksamhet.

REFERENSER:

- Cline, W.R. 1983 International Debt and the Stability of the World Economy, Institute for International Economics, Washington, D.C.
- Cline, W.R. 1984 Managing Global Debt: An Interim Evaluation, Statement before the U.S. Congress, Hearings on International Debt, March 28.
- Cuddington, J. T. -
Smith, G.W. 1984 International Borrowing and Lending: What Have We Learned From Theory and Practice?, preliminary chapter in G.W. Smith and J.T. Cuddington (eds) International Debt and the Developing Countries. Washington, D.C.: World Bank, 1984 (forthcoming).
- Kindleberger, C.P. 1973 The World in Depression 1929-39, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Kindleberger, C.P. 1978 Debt Situation of the Developing Countries in Historic Perspective, in S.H. Goodman (ed), Financing and Risk in Developing Countries, Praeger, New York.
- Korpinen, P. 1981 Kriisit ja pitkät syklit (Crises and Long Cycles), Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- OECD, 1983 Economic Outlook, Paris, December.
- Sachs, J. 1983 Theoretical Issues in International Borrowing, Working Paper No. 1189, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Ma.
- Swoboda, A.K. 1984 Debt and the Efficiency and Stability of the International Financial System, Preliminary Version, Mimeographed, April 2.
- The World Bank, 1984a World Development Report 1984, Oxford University Press, New York.
- The World Bank, 1984b Debt and the Developing World, Washington, D.C.
- The World Bank, 1984c Debt and Adjustment in Selected Developing Countries, Operations Policy Staff, July 23.

TRENDER I SYSSELSÄTTNINGEN - HOT OCH MÖJLIGHETER*

I. Inledning

En av paradoxerna i den ekonomiska politikens historia är att parallellt med aktualiseringen av arbetslöshetsproblemet på 1970- och 80-talen försvagades keynesismens inflytande i allmänt tänkande och beslutsfattande. Den lärdom som erfarenheterna från arbetslösheten och deflationen på 30-talet gav upphov till, tillämpades i praktiken på 50- och 60-talet, då det rådde full sysselsättning med inflation i ekonomin. Under den långsamma tillväxt och höga arbetslöshet som har pågått sedan 1973, har den ortodoxi, som föregick keynesismen, dvs. en tro på självregleringen av marknaden, fått övertag. Enligt neoklassiskt och monetaristiskt tänkande har man försökt finna orsaker till arbetslösheten bland utbudsfaktorer på mikronivån: arbetslösheten beror antingen på en svag lönsamhet eller på löntagarnas ovilja att söka arbete på grund av en för god social säkerhet.

Till och med keynesismens traditionella fäste OECD har mer än förut bärjat tala om olika former av tröghet och brist på flexibilitet som en viktig orsak till arbetslösheten. Även om olika friktionsfaktorer och bristen på stimulans utan tvekan alltid har betydelse vid förklaringen av arbetslöshetsgraden, har det i ekonomins strukturella faktorer ändå inte skett sådana förändringar att de kan förklara den drastiska uppgången av arbetslöshetsgraden i slutet av 1970-talet. Enligt en färsk studie så mycket som 70 procent av ökningen av

* NFS's konferens "Strategi för full sysselsättning"
Hotel Park Holmenkollen, Oslo, den 5 februari 1986

arbetslöshetsgraden i Storbritannien förklaras med makroekonomiska efterfrågefaktorer (Layard och Nickell, 1985; se också Dornbusch, 1985).

En enkel förklaring till ökad arbetslöshet är att den ekonomiska tillväxten blev betydligt långsammare efter den första oljekrisen, men produktiviteten fortsatte att öka i nästan samma takt som tidigare. Om produktionen inte stiger snabbare än produktiviteten, ökar inte antalet arbetsplatser. Ökningen av arbetskraften spår då direkt på arbetslösheten. I de europeiska OECD-länderna har sysselsättningen inte ökat alls under de senaste tio åren trots att den totala produktionen har stigit med ca tjugo procent.

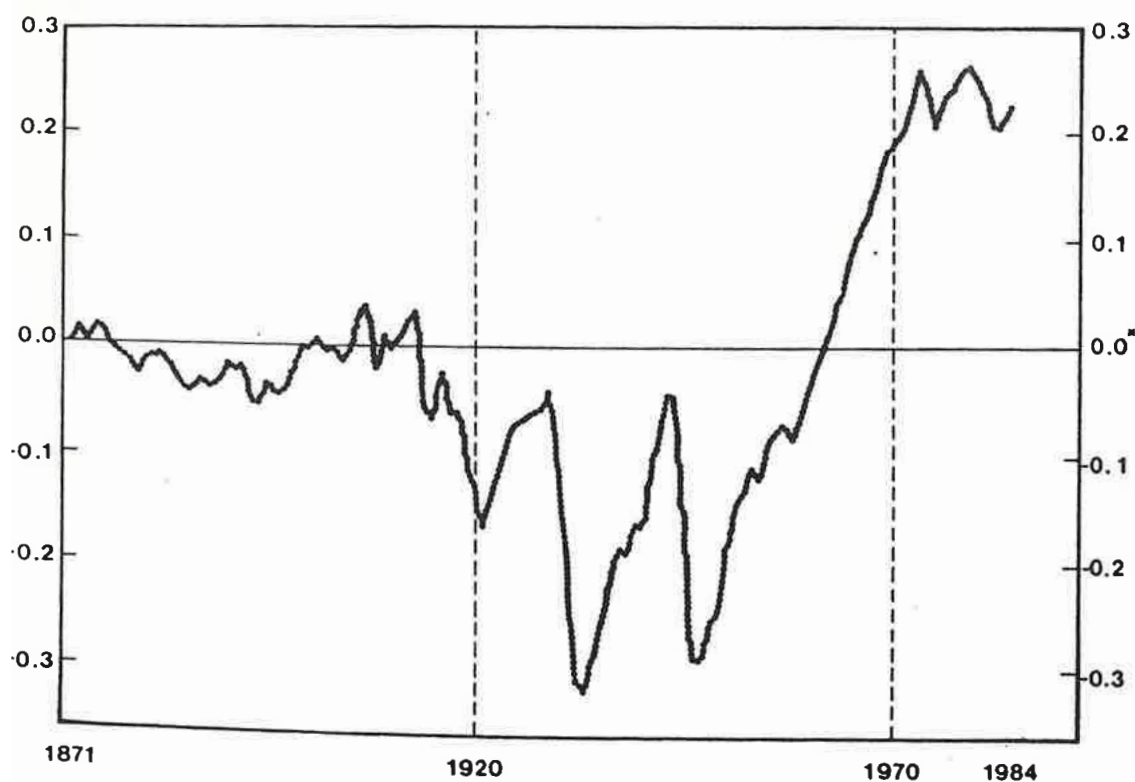
Huvudorsaken till en relativt jämn tillväxt av produktiviteten torde vara en kontinuerlig teknisk utveckling och kunskapsökning. Eftersom det inte finns några gränser för vetenskapliga uppfinningar och teknisk förnyelse inom synhåll, kan ökningen av produktiviteten inte heller förväntas brytas inom den närmaste framtiden. Tvärtom finns de experter som beräknar att den nya tekniken kommer att leda till en snabbare produktivitetsökning i framtiden. Eftersom man inte har kunnat se några tecken på accelerering i produktivitetsökningen trots påståenden att så skulle ske, torde det vara säkrast att utgå ifrån antagandet att de gamla trenderna fortsätter också i framtiden.

Då blir sysselsättningsutvecklingen på ett avgörande sätt berorende av tillväxttakten i den totala produktionen. För att det ska vara möjligt att göra en värdering av tillväxtutsikterna på lång sikt, finns det anledning att dröja kvar en stund i historien.

II. Fluktuationer av den ekonomiska tillväxten på lång sikt

Utvecklingen av världsekonomin under drygt ett hundra år kan periodiseras på följande sätt: En lång depressionsperiod började år 1873 och fortsatte till år 1895. Uppgången som då började, varade till det första världskriget. Perioden mellan de två världskrigen kan i sin helhet karaktäriseras som en stor depression även om början av 30-talet var den allra svåraste tiden. Efter det andra världskriget började en stor uppgång som pågick till år 1973. Sedan dess har man upplevt en period av långsam tillväxt och ökande arbetslöshet. Inom varje lång uppgångs- och nedgångsperiod kan man iaktta kortare konjunkturväxlingar, vilkas styrka har varierat enligt periodens karaktär (Figur 1).

Fig. 1. BNP:s relativa trendavvikelse för 16 OECD länder, 1871–1984

* 2.6 procents tillväxttrend

Källa: TTT Katsaus 4-1985

De stora uppgångsperioderna har karaktäriserats av att volymen på utrikeshandeln samt industriproduktionen har ökat snabbare än nationalprodukten, medan under perioder av en långsam tillväxt har utrikeshandeln och industrin, liksom också jordbruket, drabbats svårast. Under årtiondena efter det andra världskriget, vilka kännetecknades av en snabb ekonomisk tillväxt som aldrig tidigare skådats, ökade volymen på världshandeln med i genomsnitt 8 procent per år. Under perioden med en långsam tillväxt från år 1913 till år 1939 var den motsvarande ökningen knappt en procent per år (Lewis, 1980). Sedan 1973 har den totala produktionen i världen stigit med ca 3 procent och utrikeshandeln har ökat med knappt 4 procent per år. Tillväxttakten på bruttonationalprodukten har minskat från ca 5 procent till 3 procent samtidigt som tillväxten på handeln har halverats. I industriproduktionen har minskningen av tillväxten efter år 1973 varit starkare än inom övriga näringsgrenar (OECD, 1985).

Om industrins utveckling och utrikeshandeln har varit tillväxtens motorer på 1950- och 60-talen, vad var det som tog deras krafter omkring år 1973? Strävan att minska inflationen med hjälp av penningpolitiken är utan tvekan en orsak till att tillväxten avtar. En stram penningpolitik ökade i början de nominella räntorna (krisen år 1974-75) och senare de reala räntorna (krisen år 1980-82). De höga räntorna blev kännbara framför allt i investeringar och konsumtion av varaktiga varor. Investering och varaktiga konsumtionsvaror har för sin del en relativt stor betydelse för industrin och utrikeshandeln. Inverkan är ännu större om man tar hänsyn till den indirekta efterfrågan som riktas mot råvaror.

De mer komplicerade (och just därigenom mer tvivelaktiga) förklaringarna utgår ifrån saturationen av konsumenternas behov, bristen på innovationer och den övergående engångsinverkan på tillväxten av integrations- och frihandelslösningar efter kriget (Lewis, 1980).

Försöket att bryta inflationen, som ökade genom den första oljekrisen, ledde till en kumulativt försoogande utveckling: ur investerarnas synpunkt ökade osäkerheten betydligt både vad gäller konjunktur- och valutarisker liksom även ränterisker. Den industriella sektorns sårbarhet har ytterligare förstärkts av ökningen av en både öppen och dold protektionism, vilket alltid verkar höra samman med arbetslösheten. Att importen fluktuerar starkare än inhemsk efterfrågan, antyder att de inhemska producenterna njuter av en implicit "mest gynnad" ställning. Under arbetslösheten betonas denna ställning på ett sätt som alla till slut blir lidande av.

Det är förmodligen mycket svårt att utan "en stöt" utifrån frigöra sig från den långsamma tillväxtsprilen som anstränger speciellt industrisektorn. Den ekonomiska tillväxten kan i sinom tid bli stimulerad av att nya marknader (t.ex. Kina och Indien) ansluter sig till världsekonomin, av en våg av investeringar och strukturella förändringar som sätts igång av betydande innovationer eller av att den ekonomiska politiken förändras så att den börjar stödja tillväxten med hjälp av budgetunderskott. Att övervinna osäkerheter som förlamar investeringsverksamheten torde dock inte vara möjligt utan att inflationen i någon mån ökar igen och utan att priset på pengar är relativt lågt. Ingen av dessa faktorer verkar sannolik inom en nära framtid.

En hög realränta är tvärtom förknippad med växande riskmoment med tanke på hela världsekonomin. U-ländernas möjligheter att nå kontroll över sin skuldsituation försvåras ytterligare, vilket kan ha allvarliga konsekvenser för världens penning- och banksystem.

Kriserna år 1974-75 och 1980-82 som kan ses i figur 1 har ett samband med försöken att minska inflationen efter den första och andra oljekrisen. Deras

ekonomisk-politiska bakgrund påminner om depressionen i början av 20-talet. Däremot drev man in i den stora depressionen år 1929-33 från ett läge då penningvärdet var stabilt. Protektionismen, skuld- och penningkrisen samt den ekonomisk-politiska principen att inte intervensera på marknaden var för drygt femtio år sedan de centrala faktorer som ledde till depressionen och förstärkte den. Ifall sänkningen av oljepriserna leder till en omedelbar deflation under de närmaste åren, är den konjunkturedgång, som blir följden av detta, ett särskilt hot för världsekonomin och jämförelsen med 30-talet kan inte undvikas.

III. Orsakerna till eurosklerosen

I början av en period med en långsam tillväxt, år 1973, var sysselsättnings-situationen tämligen lika i USA och Väst-Europa: arbetslöshetsgraden i USA var 4,8 procent och i Europa 3,5 procent. Fram till år 1979 hade arbetslöshetsgraden både i USA och Europa stigit till 5,8 procent.

Europas eftersläpning i förhållande till USA, den sk. eurosklerosen, är en tämligen ny företeelse. De senaste årens återhämtning har varit mycket starkare i USA än i Väst-Europa med den påföljden att år 1985 var den genomsnittliga arbetslöshetsgraden i USA drygt 7 procent medan den motsvarande siffran för OECD-Europa var 11 procent (OECD, 1985).

När vi försöker förklara återhämtningen i USA under de senaste åren, kan vi inte utelämna finanspolitiken. År 1982-84 hade ökningen av budgetunderskottet en inverkan som klart stödde tillväxten av bruttonationalprodukten. Samtidigt bedrev de europeiska OECD-länderna en försiktig finanspolitik vars totala inverkan på efterfrågan var noll under dessa år enligt OECD:s beräkningar. Närmast på grund av ökningen av kapprustningsutgifter och motståndet till

skatthöjningar bedrev Reagan-administrationen en tämligen keynesisk finanspolitik samtidigt som det i penningpolitiken pågick ett monetaristiskt experiment. På grund av integreringen av kapitalmarknaden spred den höga räntans politik till alla länder, men eftersom det inte fanns någon finanspolitisk expansion blev återhämtningen svag, och arbetslösheten ökade i Europa (se OECD, 1985a, s. 73).

USA:s bättre sysselsättningsutveckling jämfört med Europa beror också delvis på skillnader i produktivitetens ökning. Den "konjunkturrensade" produktivitetens ökning har sjunkit till ca en halv procent i USA, medan den motsvarande siffran i de västeuropeiska länderna är nästan 2 procent om året. I både USA och de stora europeiska länderna har produktivitetens ökning minskat något sedan mitten av 70-talet. Däremot till exempel i Sverige, Norge och Finland kan man inte se någon motsvarande minskning av produktiviteten. I dessa tre nordiska länder har produktivitetens ökning varit mindre än i Mellaneuropa men klart större än i USA (OECD, 1985b).

Även om produktivitetstillväxten på kort sikt betyder högre arbetslöshetssiffror, kan den emellertid inte betraktas som ett tecken på en långvarig skleros. Snarare tvärtom kan den stagnerande produktivitetens utvecklingen i USA vara en indikator på kommande svårigheter.

Förenta Staterna har med sitt budgetunderskott köpt tillväxt från framtiden, vilket redan börjar hämna sig. Då USA's budget slutligen balanseras, torde tillväxten i USA lägga sig på en europeisk nivå eller till och med under den. När moderniseringen av den ännu gammalmodiga och icke konkurrenskraftiga industrin höjer produktiviteten, finns det ingen anledning att anta att den

amerikanska ekonomin bättre än de europeiska OECD-länderna förmår att upprätthålla sysselsättningen på fem till tio års sikt.

IV. Är avindustrialisering cyklisk eller sekulär?

Medan sysselsättningen inom jordbruksnäringen har minskat, har tjänsternas andel i den totala sysselsättningen vuxit hela tiden under detta århundrade. Industrins sysselsättningsandel förblev länge ganska stabil men har sjunkit tydligt under de senaste åren. I OECD-länderna är tjänstesektorns andel nu ca 60 procent och industrins knappt en tredjedel av arbetskraften.

Sedan år 1973 har ökningen av tjänstesysselsättningen inte accelererat utan tvärtom blivit något långsammare. Accelereringen av strukturella förändringar har ju berott mer på "en stöt" från industrin än på "ett drag" från tjänsterna.

Under de senaste tio åren har ökningen av tjänstesysselsättningen i USA jämfört med Europa varit nästan dubbelt så hög. Här kan man kanske acceptera påståenden som har gjorts om reallönernas flexibilitet. Det är möjligt att på den dåligt organiserade arbetsmarknaden i USA har den höga arbetslösheten lett till att de relativa priserna inom tjänstebranscherna har sjunkit. Genom att utnyttja billig arbetskraft har man kunnat bromsa den relativa prisstegringen av tjänsterna jämfört med industriprodukterna och på detta sätt kunnat öka den kvantitativa efterfrågan av tjänster. Den motsatta sidan av detta är att produktiviteten ökar långsamt i USA.

Under full sysselsättning kommer en sådan segmentering av arbetsmarknaden emellertid att minska. Man kan förvänta sig att den relativa prisstegringen av tjänster kommer att återvända till sina tidigare trender om det inte sker ett

genombrott i produktiviteten, den första industriella revolutionen inom tjänstebranscherna.

Under detta århundrade har volymökningen i industrin, vilken har varit snabbare än inom andra näringsgrenar, motsvarats av nedgången av de relativa priserna på industriprodukter så att varornas andel i konsumenternas budget har varit ganska stabil. Det är svårt att se varför vi skulle stå inför en drastisk förändring från konsumtion av varor till konsumtion av tjänster. Analogin mellan jordbruk och industri är inte hållbar eftersom konsumtionsmöjligheterna för maten är mycket mer begränsade än för varor i allmänhet.

I OECD-länderna har industrins arbetskraftsandel minskat från 35 procent år 1961 till 32 procent år 1982. Även om exakta beräkningar inte står till förfogande, är det uppenbart att en stor del av förändringen, om inte hela förändringen, kan förklaras genom att verksamheter som har betjänat industrin har frigjort sig och blivit en egen separat verksamhet. En stor del av de nya tjänsterna har en så fast anknytning till varuproduktionen att de skulle ha kunnat uppstå inom dessa industriföretag.

Gränsen mellan tjänster och industri kommer troligen att suddas ut ytterligare i fortsättningen. I grund och botten är det fråga om att produktionen frigör sig från sin hårda råvarubas genom att höja förädlingsgraden. Den intellektuella insatsen som förkroppsligas i produkten växer hela tiden. Att skriva en bok är i själva verket också en vidareförädling av pappret. Oftast är det en smaksak, var man anser att industriproduktionen tar slut och tjänsterna börjar.

Ju mer tjänsteproduktionen närmar sig industrin genom sin produktionsteknologi eller tvärtom industrin närmar sig tjänsternärningar, desto mer irrelevant blir delningen mellan tjänsterna och industrin. Eftersom användningen av naturtillgångar inte kan öka i oändlighet, måste tyngdpunkten på tillväxten flyttas till höjning av förädlingsgraden.

Talet om det postindustriella samhället och avindustrialisering har förmodligen varit överdrivet. Om man aksepterar tolkningen att förändringen i världsekonomin mot en långsam tillväxt år 1973 var snarare cyklisk än bestående till sin karaktär, borde minskningen av arbetskraftsandelens i industrin inte heller vara bestående. Utrikeshandeln och ökningen av investeringsvaror borde finna ganska goda marknader när världsekonomin igen har börjat växa så att den närmar sig full sysselsättningskapacitet och när Kinas och Indias ekonomier öppnar sig och industrialismen där kommer i gång ordentligt.

V. Några nordiska jämförelser

Arbetslöshetsproblemet och industrins svårigheter kan naturligtvis vara en allvarlig anledning till oro oavsett om de är cykliska eller sekulära. Med "cyklisk" menar jag i detta anförande fluktuationer med en våglängd på ca 50 år. Lågkonjunkturen 1873-95 varade i 22 år, med andra ord ungefär lika länge som den svaga perioden mellan världskrigen. Med hänsyn till dagens industri-politiska åtgärder är det inte av så stor betydelse om man spekulerar i att den nya långa uppgången börjar i slutet av 1990-talet eller inte.

Det är tämligen stora skillnader i sysselsättningssituationen mellan de olika nordiska länderna. I Norge och Sverige är arbetslösheten ca 2-3 procent, i Finland ca 6 procent och i Danmark ca 9 procent. Såsom man kan se från figurerna

2-5 har förbättringen av sysselsättningen praktiskt taget enbart skett i offentliga tjänster sedan slutet av 60-talet (med undantag av Norge). Även vad gäller tjänster är de nordiska länderna i en särställning såtillvida att till exempel under åren 1975-81 försvagades sysselsättningen inom den privata tjänstesektorn i Danmark och Finland, samtidigt som sysselsättningen inom den offentliga tjänstesektorn förbättrades avsevärt. Under samma period svarade de offentliga tjänsterna för 91,5 procent av sysselsättningsökningen i tjänstesektorn i Sverige och 55,2 procent i Norge. Under motsvarande tidsperiod var de offentliga tjänsternas andel av sysselsättningsökningen inom serviceområdena endast 9 procent i USA och 7,5 procent i Storbritannien (OECD, 1984, s. 47).

Den offentliga sektorn har alltså haft en alldeles speciella ställning i de nordiska länderna. På grund av diskussioner om skatterna torde tillväxthastigheten inom den offentliga sektorn dock minska något i framtiden. Å andra sidan har de koncentrerade och monopoliserade sektorerna inom distributions-, livsmedels- och finanstjänsterna inte ökat sin personal i de nordiska länderna lika snabbt som i de övriga OECD-länderna i genomsnittet. Begränsningen av konkurrensen leder ju uppenbarligen till ett val av en onödigt kapitalintensiv produktionsteknik. Koncentrationsstendenser inom de viktigaste näringsgrenarna kan knappast ändras snabbt så att en långsammare tillväxt inom den offentliga sektorn nödvändigtvis återspeglas omedelbart negativt i den totala sysselsättningen.

Även om den industriella sysselsättningens "livscykel" i EG-länderna tydligt visar att "aftonrodnaden" redan har börjat (figur 6), bör man dock inte dra allt för långtgående slutsatser på grund av figuren. En snabb ökning av sysselsättningen på 50-talet hör samman med återuppbyggnadsarbete. Ett egentligt fall i industrisysselsättningen kom ungefär samtidigt som period med en långsam

Fig. 2. Produktion och sysselsättning: Finland
1960 · 100

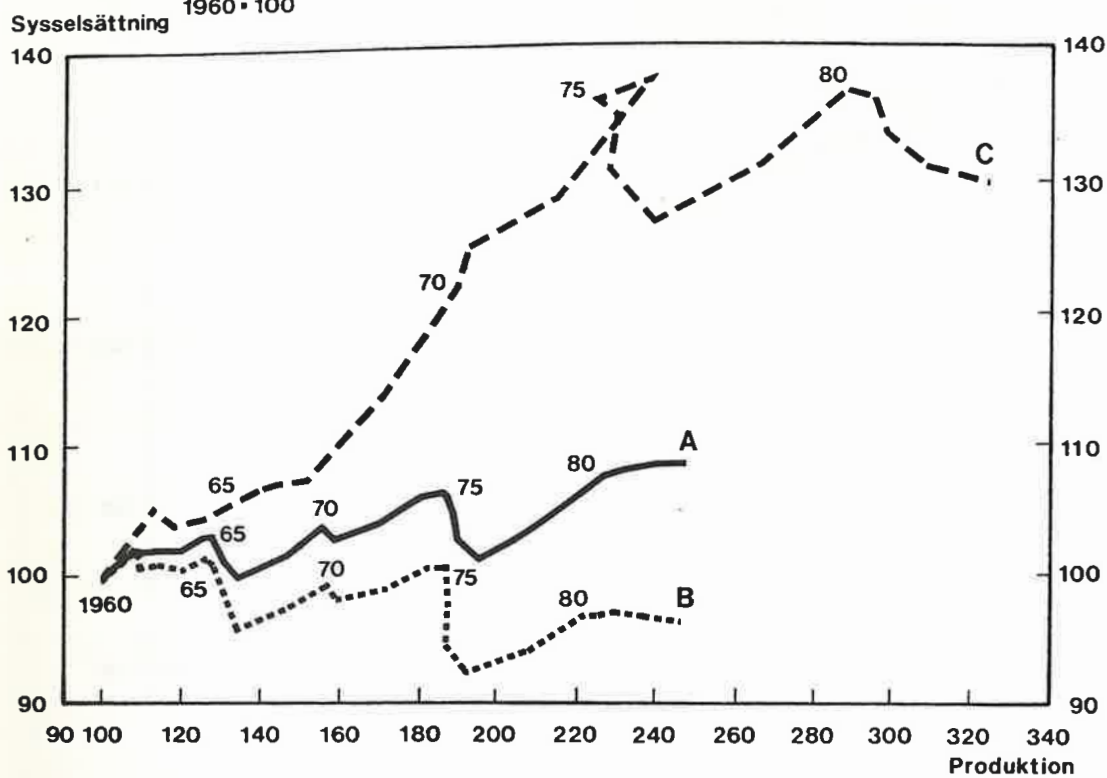
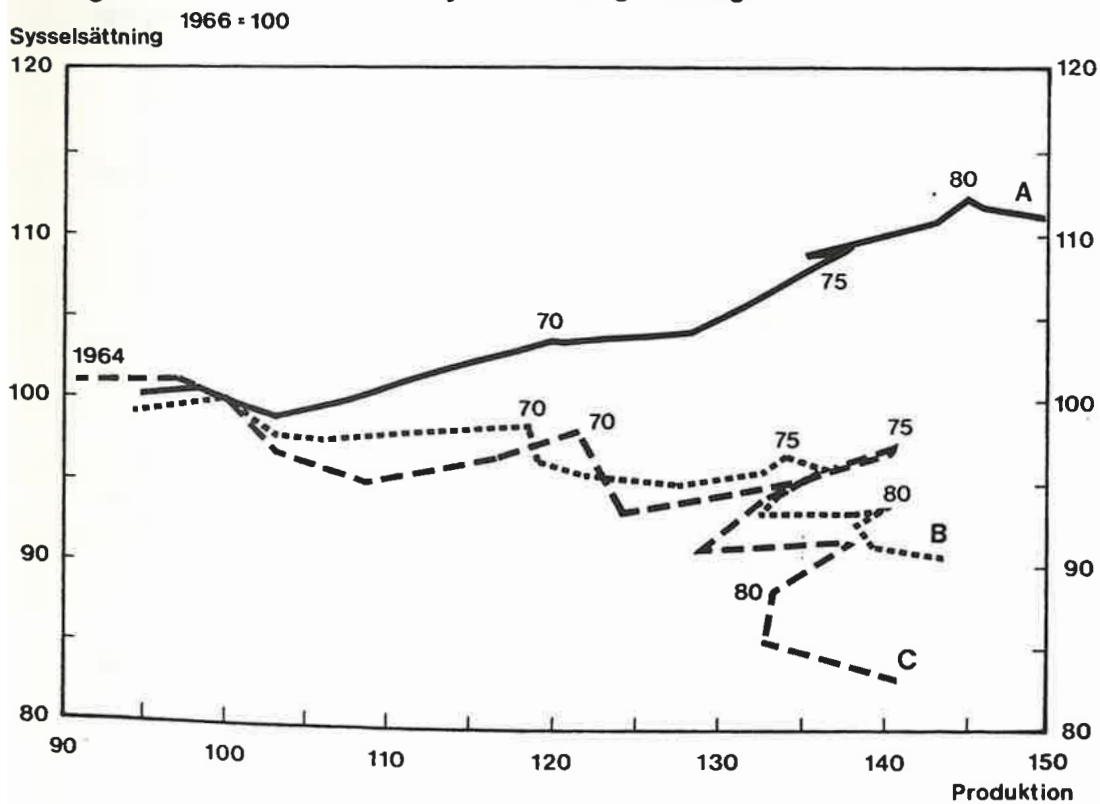

Fig. 3. Produktion och sysselsättning: Sverige
1966 · 100

- A: Totalproduktion
- B: Näringslivet
- C: Tillverkningsindustri

Källa: OECD, National Accounts

Fig. 4. Produktion och sysselsättning : Norge
1966 = 100

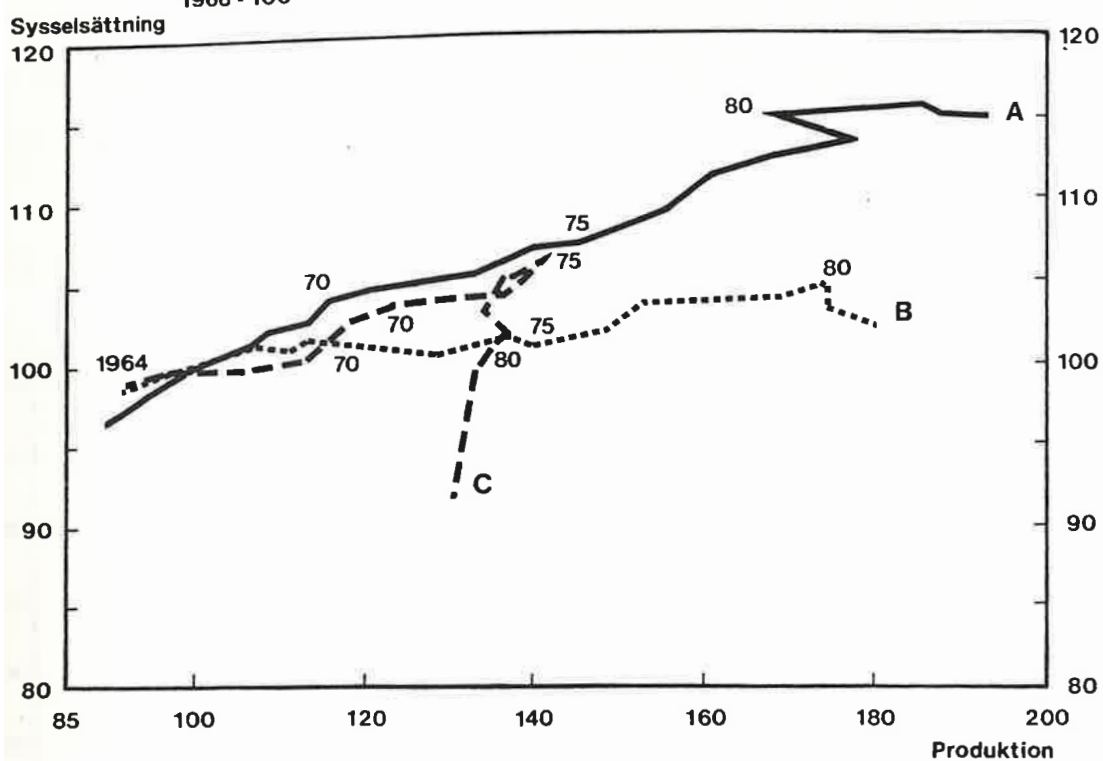
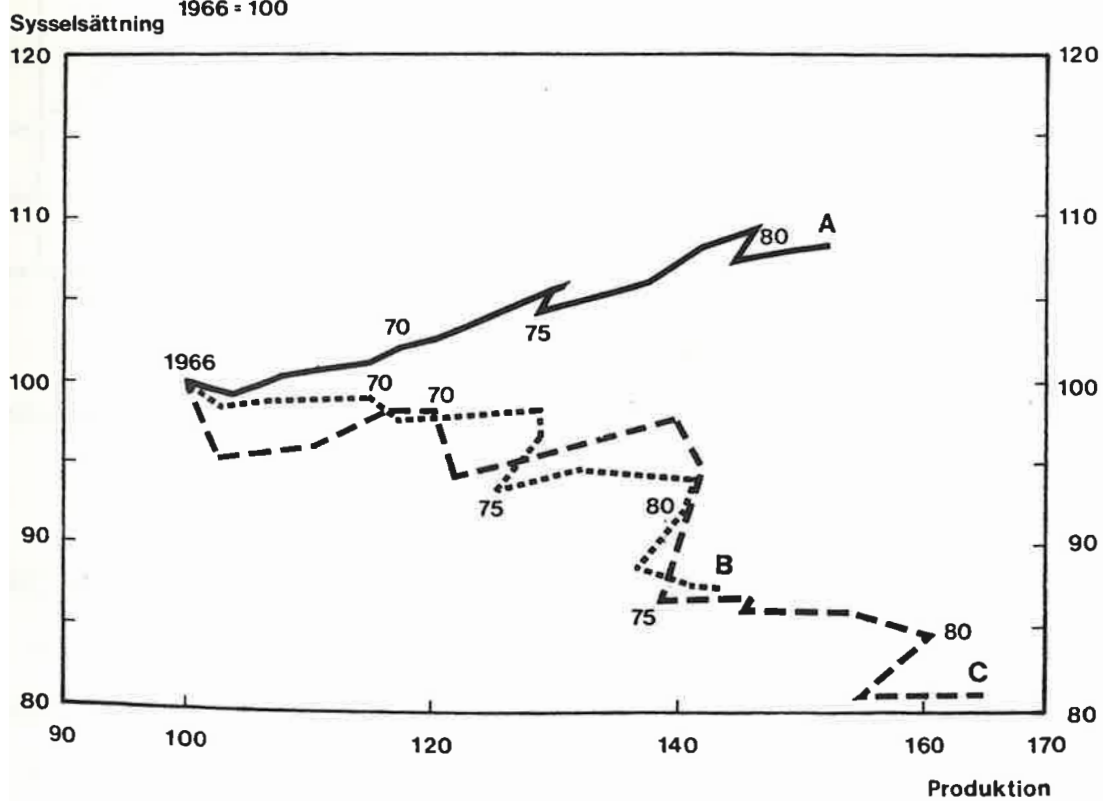

Fig. 5. Produktion och sysselsättning : Danmark
1966 = 100

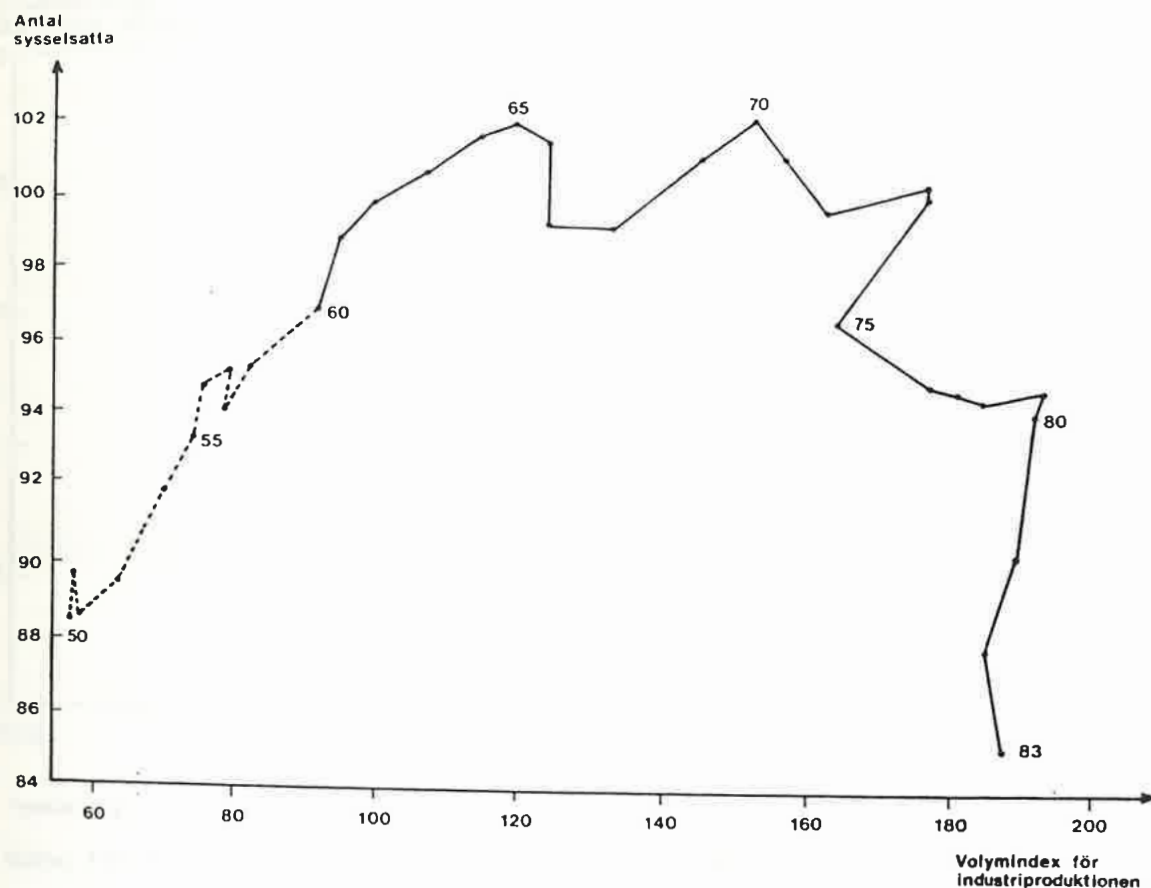

A: Totalproduktion
B: Näringslivet
C: Tillverkningsindustri

Källa: OECD, National Accounts

tillväxt som började år 1973. Utvecklingen i Sverige och Danmark påminner mycket om den i EG. I Finland och Norge började industrisysselsättningen försvagas först i början av 80-talet.

Fig. 6. Industriproduktion och sysselsättning: EEC - 9
(1962 = 100; 1950 - 60 bedömning)

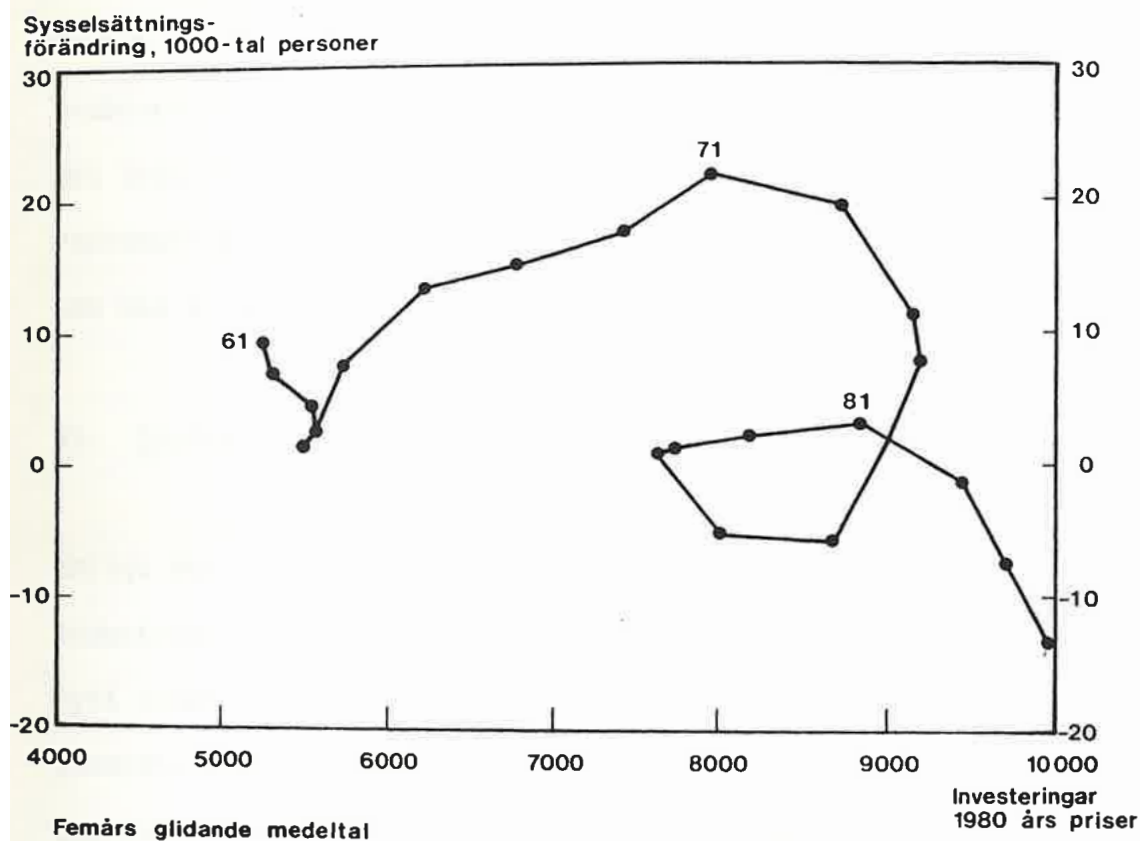

Källa: Freeman (1982) och OECD, National Accounts

Det är naturligt att under svag efterfråga av industriprodukter riktar sig investeringarna först och främst till rationaliseringar och inte till en utvidgning av kapaciteten. I Finland har industriinvesteringarnas sysselsättningsminskande karaktär kommit fram på 1980-talet (figur 7). I Norge har utvecklingen varit liknande, men i Sverige har bortrationaliseringen av industriarbetare skett inom ramen för minskande investeringar i slutet av

1970-talet och i början av 80-talet. Efter 1982 års devalvering har industriinvesteringarna i Sverige ökat betydligt och även sysselsättningen har förbättrats något.

Fig. 7. Industriinvesteringar och sysselsättningsförändring i Finland, 1961-84

Källa: TTT Katsaus 4 - 1985

De nordiska ländernas arbetsmarknad är förknippad, förutom med den offentliga sektorns stora betydelse, också med andra speciella drag. Till exempel år 1973-82 var befolkningsökningen i hela Norden klart under en halv procent, vilket placerade de nordiska länderna bland de tjugo länder i världen vilkade den långsammaste befolkningsökningen (Världsbanken 1985). Samtidigt var andelen sysselsatta av befolkningen i yrkesverksam ålder i Norden den högsta i OECD-länderna år 1984: i Sverige var andelen 79 procent, i Norge 74 procent, i Danmark 72,7 procent och i Finland 73,6 procent (OECD, 1985b, s. 25).

Den långsamma befolkningsökningen och det höga arbetskraftsdeltagandet leder oundvikligen till att ökningen av arbetskraften förr eller senare kommer att stagnera. I Finland beräknas utbudet av arbetskraften stagnera före år 2000 och därefter väntas arbetskraften börja minska (TTT, 1985).

Om man med hjälp av familjepolitiska eller med andra medel vill åstadkomma en snabbare befolkningstillväxt i de nordiska länderna, kommer nativitetsökningen att leda till att kvinnor dras från arbetslivet för att svara för befolkningsreproduktion. Även detta kommer att bidra till att minska antalet människor som ska sysselsättas i framtiden.

VI. Slutsatser

Enligt den cykliska aspekten som har skisserats i detta anförande kommer den industriella sektorns svårigheter förr eller senare att övervinnas och ett nytt expansivt skede börjar i världsekonomin någon gång omkring 1995. Nya innovationer vad gäller produktionsprocesser och nya konsumtionsvaror, ökande betydelse av u-länderna i Asien, försvagning av monetarismen och ersättande av denna med ett sysselsättningsstödande expansivt ekonomisk-politiskt tänkande kommer att sätta fart på uppgången.

De närmaste tio åren kan dock vara mycket svåra. Just nu ser konjunktursituationen ganska bra ut när Europa återhämtar sig och tillväxten i USA stannar på en moderat nivå. Men om den pågående disinflationen utvecklar sig till en ren deflation, till exempel på grund av att oljepriset sjunker, kan nästa konjunkturedgång bli mycket svår. Världens handels- och penningssystem kan då bli hotat på samma sätt som i början av 30-talet. I deflationsför-

hållanden förlorar penningpolitiken sin betydelse som medel för stimulanspolitiken.

Depressionen blir ännu farligare på grund av att det inte finns någon politisk beredskap att bekämpa arbetslösheten med hjälp av finanspolitiken, eftersom de flesta länders statsekonomier redan är svårt skuldsatta. Budgetunderskotten har också delvis vuxit fram på grund av en krympning av skattebasen, vilket har förorsakats av den långsamma tillväxten.

Det mest sannolika scenariot är att politiken annu en gång kommer att bli felaktig: man drar lärdom av den kommande depressionen så, att man någon gång på 1990-talet börjar stimulera ekonomin då världsekonomin uppenbarligen ändå befinner sig i ett snabbt expansionssekede.

Ur de nordiska ländernas synvinkel finns det en risk för en alltför expansiv politik eftersom föråldringen av befolkningen under en period av en snabb uppgång kan leda till en direkt brist på arbetskraft. Under de kommande "fem eller tio svåra åren" är det däremot svårt att uppnå finanspolitisk aktivitet i de nordiska länderna av rena psykologiska skäl; den offentliga tjänsterproduktionen har redan nu vuxit mycket fortare än i andra länder.

Situationen i de nordiska länderna kommer också att påverkas negativt av nedgången av oljepriset och olje konsumtionen. Den norska ekonomins beroende av olja är direkt och kännbar. Den relativt goda sysselsättningsutvecklingen i Finland under de senaste tio åren har för sin del delvis berott på de nya exportmöjligheter som pristegringen på olja, som improterats från Sovjetunionen, har lett till. Den ounducklinga relativa försämringen av den ekonomiska

utvecklingen i Norge och Finland kommer att påverka också de övriga nordiska ländernas ekonomier.

Vi är uppenbarligen på väg mot en period där eliminering av en kumulativ inflation leder till deflation. Risken för deflation är desto större ju mindre beslutsfattarna tror på möjligheten att nå samtidigt ett stabilt penningvärde och full sysselsättning under en ny kraftig uppgång. Erfarenheterna från inflationen på 1900-talet borde ge alla arbetsmarknadsparter anledning till ett grundligt nytänkande. Både pris- och lönebildningen verkar innehålla djupt rotade "strukturella fel", som leder till akselererande inflation under full sysselsättning perioder. Det finns knappast någon som har en färdig lösning till detta problem, men jag skulle tro att huvudinriktningen i de nödvändiga reformerna är utvidgning av ekonomisk demokrati och spridning av makt och risker bland de anställda i företagen.

Det lär dock vara önsketänkande att samhället skulle kunna förnyas så enkelt med fri vilja. Det mest sannolika alternativet är att reformer vidtas först efter svåra kriser.

REFERENSER:

- Dornbusch, R., 1985 Sound Currency and Full Employment, Employment Institute, London
- Freeman, C. -
Clark, J. and
Soete, L., 1982 Unemployment and Technical Innovation, A Study of Long Waves and Economic Development, Francis pinter, London
- Layard, R. and
Nickell, S., 1985 The Causes of British Unemployment, Center for Labour Economics, London School of Economics, Discussion Paper No. 205
- Lewis, W.A., 1980 The Slowing Down of the Engine of Growth, The American Economic Review, vol. 70, number 4
- OECD, 1984 Employment Outlook, September
- OECD, 1985a Economic Outlook, December
- OECD, 1985b Employment Outlook, September
- TTT, 1985 Suomen kansantalouden keskeisiä ongelmia 1985-1990, Katsaus 4
- World Bank, 1985 The World Bank Atlas 1985, Washington D.C.